

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.01.020>

УДК 346.9: 347.725

А.С. ПРОКОПЮК, аспірантка Інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0001-5941-4345

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ІНСТИТУТУ КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АКЦІОНЕРНОМУ ТОВАРИСТВІ

Ключові слова: корпоративна відповідальність, корпоративні відносини, суб'єкти корпоративної відповідальності.

Для належного розуміння інституту юридичної відповідальності в корпоративних відносинах необхідно чітко визначити коло суб'єктів корпоративних відносин, що, в свою чергу, визначається видами корпоративних відносин, в яких ці суб'єкти беруть участь. Саме природою корпоративних відносин зумовлюються особливості відповідальності органів управління і осіб, які здійснюють управління акціонерним товариством. Виникнення акціонерного товариства як суб'єкта права, з його учасниками, засновниками, власником майна, членами органів управління, кредиторами, а також іншими зацікавленими особами (стейкхолдерами), зумовлює особливу складну структуру корпоративних відносин, в яких можна виділити не тільки внутрішні відносини з управління юридичною особою, але і зовнішні відносини, що забезпечують участь юридичної особи в господарському обороті, а також відносини організаційно-майнового характеру між учасниками господарських об'єднань, груп, асоційованими та пов'язаними компаніями. Системний аналіз норм чинного законодавства дозволяє визначити коло суб'єктів корпоративної відповідальності.

Постановка проблеми. Корпоративна відповідальність є одним з найважливіших факторів, що забезпечують стабільність розвитку корпоративних правовідносин. Це зумовлює науковий інтерес до корпоративної відповідальності протягом всієї історії розвитку корпоративного права, зумовлений розвитком організаційно-правових форм здійснення господарської діяльності, заснованих на корпоративних відносинах.

Незважаючи на прийняття законів України від 17.09.2008 № 514-VI «Про акціонерні товариства», від 06.02.2018 № 2275-VIII «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та постійну роботу з удосконалення корпоративного законодавства, інститут корпоративної відповідальності не отримав на даному етапі належного правового регулювання. Як правило, проблема відповідальності має другорядний характер, порівнюючи з іншими питаннями, пов'язаними з правовим регулюванням діяльності акціонерних товариств (далі АТ).

Цитування: Прокопюк А.С. Актуальні аспекти суб'єктного складу інституту корпоративної відповідальності в акціонерному товаристві. *Економіка та право*. 2021, № 1. С. 20—29. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.01.020>

Ухвалення законів України від 07.04.2015 № 289-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів», від 14.10.2014 № 1701-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб та публічних діячів», від 16.07.2015 № 629-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку», Кодексу України з процедур банкрутства змінили класичний підхід до обмеженості відповідальності учасників (акціонерів) за боргами АТ розміром їх частки в статутному капіталі, що насамперед, дає змогу розширити коло суб'єктів корпоративної відповідальності.

Крім того, необхідно звернути увагу, що питання суб'єктного складу корпоративної відповідальності є дискусійним також у спеціальній юридичній літературі, що зумовлює необхідність більш детального дослідження цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки дослідження питань відповідальності осіб, що здійснюють управління акціонерним товариством, набуло особливої актуальності. Проблематику відповідальності учасників корпоративних відносин досліджували в своїх працях Б. Блек, А.В. Габов, О.М. Вінник, І.І. Гришина, В.В. Долинська, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчук, Д.В. Ломакін, І.В. Лукач, Ю.М. Жорнокуй, Р.А. Майданик, В.М. Махінчук, О.Є. Молотніков, Ю.Ю. Симонян, І.В. Спасибо-Фатеева, С.О. Чеховська, Б.В. Шуба та ін.

Окремі аспекти корпоративної відповідальності як способу покладення відповідальності на осіб, які контролюють процес корпоративного управління в АТ, активно досліджується в останні роки в межах доктрини «проникнення за корпоративну вуаль», зокрема, такими вченими як Ю.М. Жорнокуй, В.М. Махінчук, І.В. Спасибо-Фатеева та ін. Цивільно-правова відповідальність по відшкодуванню збитків, заподіяних недобросовісними засновниками, на думку І.В. Спасибо-Фатеевої, є найбільш адекватною і саме до неї слід надати можливість суддям притягати порушників за допомогою доктрини «зняття корпоративної вуалі» [1, с. 17—18].

Невирішені раніше проблеми. У вітчизняній юридичній літературі бракує фундаментальних досліджень корпоративної відповідальності як виду юридичної відповідальності, відповідно недостатньо досліджено питання кола суб'єктів корпоративної відповідальності.

Метою статті є визначення кола суб'єктів корпоративної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Виникнення АТ як суб'єкта права, з його учасниками, засновниками, власником майна, членами органів управління, кредиторами, а також іншими зацікавленими особами (стейкхолдерами), зумовлює особливу складну структуру корпоративних відносин, в яких можна виділити не тільки внутрішні відносини з управління юридичною особою, але і зовнішні відносини, що забезпечують участь юридичної особи в господарському обороті, а також відносини організаційно-майнового характеру між учасниками господарських об'єднань, груп, асоційованими та пов'язаними компаніями.

Корпоративні відносини з управління юридичною особою не вичерпуються відносинами учасників (засновників) між собою, як в довірчих відносинах, але охоплюють також відносини між учасниками і самою юридичною особою, між членами органів управління та учасниками юридичної особи, між членами органів управління і юридичною особою, а також третіми особами, які не є учасниками або засновниками АТ, але які мають фактичну можливість визначати його дії, в тому числі можливість давати вказівки членам органів управління акціонерного товариства.

Аналіз чинного законодавства дає підстави віднести до суб'єктів корпоративної відповідальності:

- засновників;
- акціонерів;
- акціонерне товариство;
- голову та членів органів управління акціонерного товариства (колегіального виконавчого органу, особу, яка виконує функції одноособового виконавчого органу, голову та членів наглядової ради товариства);
- осіб, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені акціонерного товариства в господарському обороті;
- осіб, які мають право давати обов'язкові для товариства (боржника) вказівки (так звані тіньові директори);

- осіб, які несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника за законом, зокрема холдингові компанії;

- кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) господарського товариства;

- пов'язаних з банком осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Частина 5 ст. 63 Господарського кодексу України (далі ГК України) визначає, що корпоративне підприємство діє на основі спільного управління засновниками (учасниками) справами підприємства, на основі корпоративних прав, у тому числі, через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Частина 1 ст. 89 ГК України визначає, що управління діяльністю господарського товариства здійснюють його органи та посадові особи. Отже, правосуб'єктність юридичної особи реалізуються через її органи (органічна теорія).

Статті 9 та 16 Директиви 2017/1132/ЕС передбачає, що компанія несе зобов'язання перед третіми особами за дії своїх органів, навіть якщо ці дії не входять в предмет її діяльності, крім випадків, коли ці дії є перевищенням повноважень, які надані або можуть бути надані цим органам законом. Однак держави-члени можуть передбачити, що компанія не несе зобов'язання, якщо такі дії знаходяться за межами предмета діяльності, якщо вона доведе, що третя сторона про це знала або не могла не знати. На обмеження повноважень органів товариства, що впливають із статуту або рішень компетентних органів, можна посилатись у відносинах з третіми особами не раніше як 16 днів після розкриття, якщо компанія не доведе, що треті особи знали про ці обмеження раніше.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» до товариства та його органів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їх права, у разі вчинення акціонерами протиправних дій, крім випадків, визначених законом. Це положення закону засновано на принципі майнової відокремленості корпорації від майна її учасників (акціонерів), а також визнає орган АТ

самостійним суб'єктом юридичної відповідальності.

Законодавство України уніфіковано визначає відповідальність голови виконавчого органу або особи, яка виконує функції одноособового виконавчого органу, членів колегіальних органів управління та інших посадових осіб товариства.

Стаття 89 ГК України в редакції Закону України від 07.04.2015 № 289-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» визначає, що посадові особи відповідають за збитки, завдані ними господарському товариству. Частина 2 ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплює відповідальність посадових осіб органів акціонерного товариства перед товариством за збитки, завдані товариству їх діями (бездіяльністю).

Посадовими особами органів АТ є фізичні особи — голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор акціонерного товариства, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом товариства (п. 15 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Питання суб'єктного складу корпоративної відповідальності є дискусійним у спеціальній юридичній літературі. О.Р. Кібенко та І.В. Лукач визнають суб'єктами корпоративної відповідальності учасників корпоративних відносин — господарське товариство, органи управління та учасників господарських товариств [2, с. 184; 3, с. 88]. У цьому випадку, на думку І.В. Лукач, відповідальність органів корпоративного управління несуть їх посадові особи, оскільки посадові особи формують волю органів корпоративного управління [3, с. 90].

О.В. Гарагонич визнає суб'єктами корпоративних відносин (відносин корпоративного управління) та господарсько-правової відповідальності суб'єктів, які виконують функції його органів. Органи акціонерного товариства, здійснюючи функції з реалізації господарських прав і виконанню господарських обов'язків товариства, не можуть вступати у господарські відносини в якості самостійних учасників таких відносин. Учений визнає органи АТ основним правовим інструментом, за допомогою якого акціонерне товариство реалізує свою господарську компетенцію [4, с. 226—227].

О.М. Бичкова вважає, що АТ вступає в договірні відносини саме з виконавчим органом, тому вчена виділяє договірну відповідальність виконавчого органу, а не особи, яка здійснює його функції [5, с. 108, 136—137].

В.М. Кравчук та Ю.М. Жорнокуй суб'єктами корпоративної відповідальності визнають лише товариство та їх учасників [6, с. 319]. В.М. Кравчук вказує, що органи юридичних осіб не мають цивільної правосуб'єктності, але закон надає їм певні права і обов'язки у сфері корпоративного управління. Назовні дії таких органів вважаються діями самої цієї юридичної особи, але у внутрішніх правовідносинах кожен орган має свій правовий статус [7, с. 13].

На думку О.В. Кологойди, органи юридичної особи (крім одноосібного виконавчого органу) не можна визнати суб'єктами корпоративних відносин та суб'єктами корпоративної відповідальності, тому що вони:

1) не мають власної правосуб'єктності (ст. 92 ЦК України, ч. 5 ст. 63 ГК України);

2) вступають у правовідносини (виражають волю) від імені, в інтересах та за рахунок суб'єктів корпоративних правовідносин (АТ або акціонерів);

3) набувають прав і обов'язків в особі посадових осіб органів управління юридичної особи або інших осіб, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи;

4) не мають відокремленого майна і права власності на майно, що належать корпорації;

5) не несуть відповідальності за свої дії (бездіяльність) (дії (бездіяльність) членів органів управління). Між органом управління та господарським товариством (корпорацією) виникають відносини корпоративного управління, які є різновидом внутрішньогосподарських управлінських, а не корпоративних відносин [8, с. 6].

Отже, органи юридичної особи (крім одноосібного виконавчого органу) не є суб'єктами права, а відповідно не наділені господарською правосуб'єктністю і не можуть нести корпоративну відповідальність. Однак у зв'язку з тим, що органи юридичної особи, як зазначає Д.В. Ломакін, «мають людський субстрат» [9, с. 28], відповідальність повинні нести саме ті фізичні особи, які утворюють ці органи та ухвалюють юридично значущі рішення.

Рішення органу управління є результатом волевиявлення членів органу управління. Члени органів юридичної особи не є самостійними учасниками цивільних (ст. 2 ЦК України) та господарських (ст. 3 ГК України) відносин. Вони діють від її імені, в її інтересах і за її рахунок. Такі особи наділені загальною та спеціальною правосуб'єктністю та несуть відповідальність за збитки, завдані АТ (ч. 4 ст. 92 ЦК України, ч. 2 ст. 63 Закону «Про акціонерні товариства», ст. 89 ГК України).

Члени органів управління юридичної особи у внутрішніх корпоративних відносинах є самостійними суб'єктами, що мають власну волю [10, с. 375]. Члени органів товариства в межах реалізації повноважень органу управління юридичної особи формують корпоративний інтерес і волю. Сформоване членами товариства волевиявлення вищого органу породжує модель поведінки, обов'язкову для виконавчого органу корпорації та її учасників [11, с. 134—135; 12, с. 193].

Повноваження органу юридичної особи С.Д. Могилевський визначає як сукупність встановлених законом або іншим правовим актом прав, які надають органам можливість здійснювати певні дії з вирішення питань внутрішньої організації [13, с. 11]. Сукупність таких повноважень в юридичній науці визначають як компетенцію органу управління.

На думку О.В. Кологойди, як тільки дії фізичної особи, що є членом органу товариства, виходять за межі компетенції органу, який вона представляє, вони вже не можуть отожднюватися з діями самого органу і повинні розглядатися виключно як дії самої фізичної особи. Виникає конфлікт (суперечність) між волею та інтересами юридичної особи і фізичної особи, яка виконує функції її органу [8].

Ст. 92 ЦК України передбачає, що в разі порушення членами органу юридичної особи своїх посадових обов'язків щодо представництва, зокрема, перевищення ними повноважень, можуть застосовуватись правові наслідки, передбачені ч. 4 ст. 92 ЦК України у формі солідарної відповідальності членів органу юридичної особи та інших осіб, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, за збитки, завдані ними юридичній особі. Вказане правило стосується виключно випадків порушення членом органу юридичної особи обо-

в'язків щодо представництва. Загальне правило щодо солідарної відповідальності членів органу управління за шкоду, заподіяну спільними діями, зокрема, у разі ухвалення рішення про вчинення правочину колегіальним органом передбачено ст. 1190 ЦК України та ч. 3 ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства».

Не є суб'єктами корпоративної відповідальності особи, які хоча і виконують у господарському товаристві управлінські функції, але не віднесені законом до посадових осіб, наприклад, заступники директора, фінансові директори, керівники структурних підрозділів, керівники філій та представництв, головний бухгалтер та ін. [8].

Складним є питання притягнення до відповідальності виконуючого обов'язки та тимчасово виконуючого обов'язки виконавчого органу юридичної особи. Виконуючий обов'язки прямо не визнається законом суб'єктом відповідальності, але може бути віднесений до інших осіб, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи. В умовах такої законодавчої прогалини правовий статус таких осіб як «виконуючий обов'язки» «тимчасово виконуючий обов'язки» має визначатись установчими документами товариства.

Потребує законодавчого врегулювання також відповідальність осіб, які входили до складу органів господарського товариства або належали до посадових осіб товариства, але на момент притягнення до відповідальності припинили правовідносини із товариством внаслідок припинення повноважень, зокрема відсторонення від посади або звільнення, непрацездатності, смерті тощо.

Проект Закону України «Про акціонерні товариства» розширює коло посадових осіб, а відповідно і суб'єктів корпоративної відповідальності за рахунок голови та членів ліквідаційної комісії та корпоративного секретаря акціонерного товариства (п. 27 ч. 1 ст. 2, ст. 86). Підтримуючи в цілому розширення суб'єктів корпоративної відповідальності, слід врахувати, що корпоративний секретар відповідає за ефективну поточну взаємодію АТ з акціонерами, іншими інвесторами, координацію дій товариства по захисту прав та інтересів акціонерів, підтримку ефективної роботи ради директорів або наглядової ради, а також ви-

конує інші функції, визначені цим Законом, статутом товариства та положенням про корпоративного секретаря, така особа не може нести відповідальність нарівні з членами інших органів управління, оскільки не ухвалює управлінських рішень.

Водночас пропоную в ст. 2, 86 проекту Закону України «Про акціонерні товариства» до посадових осіб товариства віднести виконуючого обов'язки та тимчасово виконуючого обов'язки виконавчого органу та поширити корпоративну відповідальність на цих осіб, осіб, які входили до складу органів господарського товариства або належали до посадових осіб товариства, але на момент притягнення до відповідальності припинили правовідносини, пов'язаних та афілійованих осіб акціонерного товариства, осіб, які відповідно до закону, іншого правового акта чи установчого документа АТ уповноважені виступати від його імені (виконавчі директори, заступники директорів, фінансові директори тощо), кінцевих бенефіціарних власників (контролерів), акціонерів, які давали обов'язкові до виконання вказівки посадовим особам акціонерного товариства, що призвело до заподіяння збитків.

З метою вдосконалення вітчизняного законодавства доцільним також є дослідження законодавства інших країн в аспекті кола суб'єктів корпоративної відповідальності. Так, ст. 53.1 Цивільного кодексу Російської Федерації [14] передбачає набагато ширше коло осіб, які можуть бути притягнені до відповідальності за заподіяння збитків юридичній особі. Це: особа, яка відповідно до закону, іншого правового акта чи установчого документа юридичної особи уповноважена виступати від його імені (п. 3 ст. 53); члени колегіальних органів юридичної особи, за виключенням тих з них, хто голосував проти рішення, яке призвело до заподіяння збитків юридичній особі, або, діючи добросовісно, не брав участі в голосуванні; особа, яка має фактичну можливість визначати дії юридичної особи, в тому числі можливість давати вказівки таким особам.

У Німеччині застосовується теорія притягнення акціонерів товариства до відповідальності за зобов'язаннями компанії — доктрина керуючого *de facto* (*Faktischer Geschäftsführer*). Мається на увазі особа, яка виступає фактичним керівником товариства без призначення на посаду. Зазвичай цією особою є акціонер

товариства. На дану особу поширюються такі ж положення про відповідальність, як і щодо менеджера, призначеного у встановленому порядку [15, с. 25].

Притягнення акціонера до майнової відповідальності за діяльність товариства є характерним для правозастосовчої практики Бельгії. У випадку, якщо фізична особа одноосібно володіє та управляє товариством, не визнаючи його юридичну самостійність, та використовує доходи товариства для особистих потреб, вважається, що ця фізична особа ототожнює себе з товариством з метою ведення відповідного виду господарської діяльності. І якщо юридична особа не може платити за свої борги, такий обов'язок виникає у її власника — фізичної особи [16, с. 96].

Незважаючи на відсутність норм, які диференціюють відповідальність різних посадових осіб в акціонерному товаристві, законодавство ряду країн передбачає наявність в складі наглядової ради та/або колегіального виконавчого органу осіб, які володіють спеціальними знаннями. Так, в Німеччині для окремих членів наглядової ради може бути встановлений обов'язок підвищеної дбайливості в разі, якщо їх призначення було обумовлено наявністю у них спеціальних знань або кваліфікації, наприклад, якщо вони мають конкретну професію (дипломований бухгалтер вищої кваліфікації тощо) [17, с. 194, 197]. В Австрії наглядова рада публічної компанії повинна мати комітет з аудиту, що, в свою чергу, має фінансового експерта, який має спеціальні знання у фінансовій сфері і в області бухгалтерського обліку та бухгалтерської (фінансової) звітності (§92 (4a) AktG) [18, с. 136].

А.В. Габов та Б. Блек пропонують диференціювати норми про відповідальність посадових осіб, особливо в частині членів наглядової ради акціонерного товариства, обмежити відповідальність незалежних директорів, оскільки такі особи мають різний обсяг повноважень та обмежені у доступі до інформації про поточний стан справ у товаристві [18, с. 143; 19].

Менеджери, які не є членами правління, зазвичай не несуть відповідальності на рівні з директорами. Їхні обов'язки визначені трудовим договором. Як правило, вони не несуть повної відповідальності в розмірі заподіяних збитків, а лише відповідають в частині, при цьому розмір їх відповідальності залежить

від ступеня вини (груба або незначна недбалість, необережність, умисел) і загальних положень про справедливість (які охоплюють фактори, які стосуються функцій працівників, їх сімейного стану, віку, виключення відповідальності за прийняття рішення під впливом омани тощо) [20]. В Австрії подібні правила були кодифіковані в спеціальному законі, що регламентує відповідальність працівників, які не є директорами.

Інший аспект зазначеної проблеми — невизначеність підстав притягнення до відповідальності представників держави в компаніях державного сектора за порушення фідучіарних обов'язків. Представники держави в органах управління господарського товариства мають особливий статус. Представник держави зобов'язаний у письмовій формі погоджувати з державними органами проекти рішень органів управління товариства, які вони підтримуватимуть; своє майбутнє голосування з питань, що виносяться на голосування тощо. Таким чином, в даному випадку член наглядової ради виражає не власну волю, а волю держави. У зв'язку з цим окремі вчені вважають, що особа, яка виконує письмові вказівки (доручення) відповідного державного органу, має бути звільнена від відповідальності за рішення, яке заподіяло збитки товариству або суперечить інтересам товариства.

Б. Блек зазначає, що в такому разі не дотримується правило про те, що член наглядової ради повинен діяти в інтересах товариства. Директор, призначений державою, окрім інтересів товариства, діє також в інтересах держави. Такого представника держави буде практично неможливо притягнути до відповідальності, оскільки при цьому механізмі формування волі при ухваленні рішення не можна довести його вини і недобросовісну поведінку [18, с. 130].

Закон Франції про компанії (*Societe Nationale Elf — Aquitaine*) передбачає, що два представники держави, які призначені за законом, знаходяться в наглядовій раді товариства без права голосу. Такі члени наглядової ради не можуть вплинути на рішення товариства, і, таким чином, не зрозуміло, чи можна їх визнати винними за порушення обов'язку діяти розсудливо. Проте їх вина буде очевидною, якщо вони беруть участь в угоді з конфліктом інтересів.

В США кількість підприємств з державною часткою незначна і врегульована спеціальним законом. У разі наявності державної частки в корпорації вона (майже) незмінно складає 100 %, і тоді питання відповідальності директорів, призначених урядом, перед товариством або акціонерами не виникає [18, с. 141].

На мою думку, представник держави та держава повинні нести солідарну відповідальність за дії (рішення) та бездіяльність представника держави у наглядовій раді, нарівні з іншими її членами. Це зумовлено відсутністю інституту «золотої акції» в законодавстві України та домінуючою участю держави в управлінні корпораціями державного сектору економіки. Виключення відповідальності представників держави за заподіяння збитків товариству призведе до неналежного виконання фідучіарних обов'язків та підвищення ризику прийняття управлінських рішень на шкоду товариству, акціонерам, кредиторам та іншим стейкхолдерам.

Не зважаючи на підвищення в останні роки ролі наглядових рад акціонерних товариств в прийнятті управлінських рішень, основним суб'єктом корпоративної відповідальності за збитки, нанесені товариству, є одноособовий виконавчий орган та голова колегіального виконавчого органу. Саме ці особи щоденно самостійно приймають значну кількість управлінських рішень в межах своєї компетенції, підписують без довіреності усі документи та угоди, виступають від імені товариства у зовнішніх відносинах з контрагентами, кредиторами, державними органами та органами місцевого самоврядування тощо. Довести елементи складу правопорушення у діях (бездіяльності) генерального директора (голови правління, директора) простіше, оскільки підпис цієї особи стоїть на збитковому для товариства договорі, платіжному дорученні, іншому документі. Дотримання ж ним критеріїв розумності, добросовісності та лояльності дії в інтересах товариства є оціночними категоріями.

Водночас, члени колегіального виконавчого органу та наглядової ради зазвичай не діють від імені товариства в господарському обороті, не мають представницьких повноважень і не можуть від імені товариства, наприклад, укласти договір. Між тим, члени наглядової ради, є одним з ключових посадових осіб ак-

ціонерного товариства, що мають значний вплив на прийняття управлінських рішень, у тому числі одноосібним виконавчим органом, на фінансовий стан товариства тощо.

До компетенції наглядової ради товариства може бути віднесений широкий спектр повноважень, як щодо управління компанією, так і щодо контролю за діяльністю виконавчого органу (крім повноважень, які належать до виключної компетенції загальних зборів акціонерів) (ч. 2 ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Отже, члени наглядової ради повинні нести відповідальність, зокрема, за надання згоди на вчинення збиткової для товариства угоди, при встановленні нерозумності і недобросовісності, зокрема, факту зацікавленості члена наглядової ради в укладанні такої угоди та обізнаності про вартість та/або значущість відчужуваного активу, втрата якого у будь-якому разі спричинить невігідні наслідки для товариства, якщо тільки зустрічне задоволення не буде рівноцінним.

Оскільки рішення приймає саме орган, і тільки з рішенням органу можна пов'язати подальші негативні наслідки, навіть якщо реальним ініціатором рішення був окремий член колегіального органу притягнути до відповідальності можна тільки одночасно усіх членів колегіального органу, що голосували за ухвалення такого рішення, інакше неможливо обґрунтувати причинний зв'язок між індивідуальними діями конкретного члена і збитками товариства. Виключенням є випадок, коли рішення колегіального органу було засноване на завідомо недостовірній інформації, наданій конкретним його членом, тобто мало місце введення інших в оману.

Висновки. Таким чином, до суб'єктів корпоративної відповідальності можна віднести не тільки акціонерів та посадових осіб, які здійснюють управлінські функції, а також і осіб, які тимчасово виконують управлінські обов'язки та осіб, які припинили правовідносини з товариством, але брали участь в прийнятті неправомірного рішення. Чітке визначення кола осіб відповідальних за прийняття неправомірного рішення, внаслідок якого акціонерне товариство зазнало збитків, та притягнення їх до корпоративної відповідальності зменшить в майбутньому настання таких несприятливих наслідків для товариства.

З урахуванням проведеного дослідження, пропонуємо доповнити ст. 89 ГК України та ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачивши в них наступних осіб, які можуть бути притягнені до корпоративної відповідальності за заподіяння збитків акціонерному товариству, акціонерам, кредиторам та іншим стейкхолдерам товариства:

1) особа, яка відповідно до закону, іншого правового акту чи статуту товариства уповноважена виступати від імені товариства;

2) посадові особи акціонерного товариства — члени одноособового або колегіального органу акціонерного товариства, в тому числі особи, які тимчасово виконуються їх повноваження, та особи, які припинили корпоративні відносини з АТ, які брали участь у прийнятті рішення, яке призвело до заподіяння збитків товариству, за винятком осіб, які голосували проти такого рішення, або, діючи добросовісно, не брали участі в голосуванні;

3) особа, яка має фактичну можливість визначати дії товариства, в тому числі можливість давати вказівки посадовим особам та особам, які мають право діяти від імені товариства чи має можливість іншим чином визначати їх дії.

Така норма дозволить притягувати до відповідальності не тільки посадових осіб, але і мажоритарного або одноосібного акціонера (учасника), інших осіб, які формально не є посадовими особами або учасниками товариства в силу відсутності у них частки (акцій) у статутному капіталі корпорації, осіб, що входять до нелегітимних органів управління, колишніх членів органів управління, що припинили відносини з акціонерним товариством, особу, в управління якої передано акції, а також тіньових директорів господарського товариства, які не володіючи часткою (акціями) товариства та не маючи статусу посадової особи мають право давати обов'язкові вказівки щодо прийняття управлінських рішень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Спасибо-Фатеева І.В. Доктринальне тлумачення. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1(40). С. 14—24.
2. Кибенко Е.Р. Корпоративное право: учебн. пособие. Харьков: Эспада. 2000. 474 с.
3. Лукач І.В. До питання про перспективи запровадження відповідальності посадових осіб органів корпоративного управління. *Право та інновації*. 2014. № 4(8). С. 88—96.
4. Гарагонич О.В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств: проблеми теорії і практики. Київ, 2019. 406 с.
5. Бычкова Е.Н. Договорная ответственность исполнительных органов акционерных обществ: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. СПб., 2000. 191 с.
6. Жорнокуй Ю.М. Відповідальність учасників акціонерних правовідносин: правові проблеми застосування деяких положень чинного законодавства. В кн.: Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення: збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (4—5 червня 2010 року). Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. С. 279—284.
7. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2005. 720 с.
8. Кологойда О.В. Суб'єкти корпоративної відповідальності у формі відшкодування збитків. *Журнал східно-європейського права*. 2016. № 31. С. 4—14.
9. Ломакин Д.В. Общие положения об органах акционерного общества. *Вестник Моск. ун-та. Серия 11 «Право»*. 2003. № 4. С. 27—44.
10. Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица. Москва: Статут, 2005. 476 с.
11. Гражданское право: в 4 т. Т. 1: Общая часть: учеб. Отв. ред. Е.А. Суханов. Москва, 2007. 720 с.
12. Федосеев С.В. Ответственность членов совета директоров акционерных обществ. В кн.: Корпоративное право: актуальные проблемы. Под ред. Д.В. Ломакина. Москва: Инфотропик Медиа, 2015. 256 с.
13. Могилевский С.Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2001. 48 с.
14. Гражданский кодекс Российской Федерации от 30.11.1994 № 51-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/ (дата звернення: 02.01.2021).
15. Haas Ulrich. GmbH-Kommentar §43. Ed. Lutz Michalski. Verlag C.H. Beck. München, 2002. Band 2. S. 387—579.

16. Дьяченко Е.Б. Контроль за корпорациями: доктрина и практика. Москва: Инфотропик Медиа, 2013. 148 с.
17. Дело LG Hamburg. *Журнал хозяйственного права и практики применения законодательства о несостоятельности*. 1981. Вып. 2. С. 192—199.
18. Блек Б. Правовое регулирование ответственности членов органов управления: Анализ мировой практики. Москва: Альпина Паблишерз, 2010. 334 с.
19. Габов А. В. Об ответственности членов органов управления юридических лиц. *Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации*. 2013. № 7. С. 10—39.
20. Erman E.S. *Bürgerliches Gesetzbuch*. Harm Peter: Westermann editor, 2004. 11th edition. 450 s.

Надійшла 10.01.2021

REFERENCES

1. Spasybo-Fatieieva I.V. Doktrynalne tlumachennia. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2005. No. 1(40). P. 14-24 [in Ukrainian].
2. Kibenko E.R. *Korporativnoe pravo: uchebn. posobie*. Kharkiv: Jespada. 2000. 474 p. [in Russian].
3. Lukach I.V. Do pytannia pro perspektyvy zaprovadzhennia vidpovidalnosti posadovykh osib orhaniv korporatyvnoho upravlinnia. *Pravo ta innovatsii*. 2014. No. 4(8). P. 88-96 [in Ukrainian].
4. Harahonych O.V. *Hospodarska pravosubiektnist aktsionerlykh tovarystv: problemy teorii i praktyky*. Kyiv, 2019. 406 p. [in Ukrainian].
5. Bychkova E.N. *Dogovornaja otvetstvennost' ispolnitel'nykh organov aktsionerlykh obshhestv: diss. ... kand. jurid. nauk: 12.00.04. SPb., 2000. 191 p. [in Russian]*.
6. Zhornokui Yu.M. Vidpovidalnist uchasnykiv aktsionerlykh pravovidnosyn: pravovi problemy zastosuvannia deia-kykh polozhen chynnoho zakonodavstva. V kn.: Aktualni problemy pravovoho rehuliuвання finansovo-kredyt-nykh vidnosyn v umovakh kryzy: praktyka pravozastosuvannia i shliakhy yii vdoskonalennia: zbirnyk tez dopovidei za materialamy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (4-5 chervnia 2010 roku). Sumy: DVNZ "UABS NBU", 2010. P. 279-284 [in Ukrainian].
7. Kravchuk V.M. *Korporativne pravo. Naukovo-praktychnyi komentar zakonodavstva ta sudovoi praktyky*. Kyiv: Istyna, 2005. 720 p. [in Ukrainian].
8. Kolohoida O.V. Subiektly korporatyvnoi vidpovidalnosti u formi vidshkoduvannia zbytkiv. *Zhurnal skhidnoievro-peiskoho prava*. 2016. No. 31. P. 4-14 [in Ukrainian].
9. Lomakin D.V. Obshhie polozhenija ob organah aktsionernogo obshhestva. *Vestnik Mosk. un-ta. Serija 11 "Pravo"*. 2003. No. 4. P. 27-44 [in Russian].
10. Kozlova N.V. *Pravosub#ektnost' juridicheskogo lica*. Moscow: Statut, 2005. 476 p. [in Russian].
11. *Grazhdanskoe pravo: v 4 vol. Vol. 1: Obshhaja chast': ucheb. Otv. red. E.A. Suhanov*. Moscow, 2007. 720 p. [in Russian].
12. Fedoseev S.V. *Otvetstvennost' chlenov soveta direktorov aktsionerlykh obshhestv*. V kn.: *Korporativnoe pravo: aktual'nye problemy*. Pod red. D.V. Lomakina. Moscow: Infotropik Media, 2015. 256 p. [in Russian].
13. Mogilevskij S.D. *Organy upravlenija hozjajstvennymi obshhestvami: pravovoj aspekt: avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk: 12.00.03. Moscow, 2001. 48 p. [in Russian]*.
14. *Grazhdanskij kodeks Rossijskoj Federacii ot 30.11.1994 No. 51-FZ*. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/ [in Russian].
15. Haas Ulrich. *GmbH-Kommentar §43*. Ed. Lutz Michalski. Verlag C.H. Beck. München, 2002. Band 2. S. 387-579 [in German].
16. D'jachenko E.B. *Kontrol' za korporacijami: doktrina i praktika*. Moscow: Infotropik Media, 2013. 148 p. [in Russian].
17. Delo LG Hamburg. *Zhurnal hozjajstvennogo prava i praktiki primenenija zakonodatel'stva o nesostojatel'nosti*. 1981. Iss. 2. P. 192-199 [in Russian].
18. Blek B. *Pravovoe regulirovanie otvetstvennosti chlenov organov upravlenija: Analiz mirovoj praktiki*. Moscow: Al'pina Pablisherz, 2010. 334 p. [in Russian].
19. Gabov A. V. *Ob otvetstvennosti chlenov organov upravlenija juridicheskikh lic*. *Vestnik Vysshego arbitrazhnogo suda Rossijskoj Federacii*. 2013. No. 7. С. 10-39 [in Russian].
20. Erman E.S. *Bürgerliches Gesetzbuch*. Harm Peter: Westermann editor, 2004. 11th edition. 450 s. [in German].

Received 10.01.2021

A.S. Prokopiuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5941-4345

ASPECTS OF THE SUBJECT COMPOSITION
OF THE INSTITUTE OF CORPORATE RESPONSIBILITY
IN A JOINT-STOCK COMPANY

For a proper understanding of the institution of legal responsibility in corporate relations, it is necessary to clearly define the range of subjects of corporate relations, which, in turn, is determined by the types of corporate relations in which these entities participate. It is the nature of corporate relations that determines the peculiarities of the responsibility of management bodies and persons who manage a joint-stock company.

Corporate relations in a joint-stock company arise in connection with the creation, operation and termination of a joint-stock company as a legal entity, an independent legal entity endowed with separate property, which has its own internal organizational structure and acts in economic turnover on its own behalf obligations to creditors. The emergence of a joint stock company as a legal entity, with its members, founders, property owner, members of management bodies, creditors, as well as other stakeholders (stakeholders), causes a particularly complex structure of corporate relations, which can be distinguished not only internal management relations legal entity, but also external relations that ensure the participation of legal entities in economic turnover, as well as organizational and property relations between members of business associations, groups, associated and related companies.

Corporate responsibility is one of the most important factors that ensure the stability of corporate relations. This determines the scientific interest in corporate responsibility throughout the history of corporate law, due to the development of organizational and legal forms of economic activity based on corporate relations.

A systematic analysis of the current legislation allows to determine the range of subjects of corporate responsibility.

Keywords: corporate responsibility, corporate relations, subjects of corporate responsibility.